

Svibanj 1991.

Početak mjeseca svibnja bio je jedna od najpopularnijih tekovina socijalističke revolucije. Ako bi pao u srijedu ili četvrtak, dva dana Praznika rada običavalo se spojiti u gotovo cijeli tjedan plaćenog plandovanja. To, sasvim sigurno, nije bilo ono što su na umu imali naši proleterski preci kad su jurišali na policijske konje i kundake, no mnoge su se stvari u njihovom "idealnom društvu" izvitoperile na štetu radnika pa se barem jedna mogla okrenuti u njihovu korist.

Tradicionalno, Praznik rada se u Vukovaru slavio budnicama i urancima, obiteljskim izletima, roštiljadama i ako je vrijeme dopuštalo, prvim godišnjim kupanjem na Vuki. Unatrag godinu-dvije, drugi svibnja se, na stadionu *NK Sloga*, održavala parada konja i konjskih zaprega dio koje su bila i natjecanja u tradicionalnim vještinama povezanih s konjima: uprezanju konja u kola, osedlavanju, vezivanju konjskih repova i slično. I iako se Vukovar teško mogao nazvati velikim gradom, te su parade bile prava senzacija: mnoga su djeca po prvi put u životu vidjela pravoga konja, a i mi smo stariji imali priliku vidjeti nešto malo ljepše i plemenitije od raga *furmana*⁴ Tanasija koje su, s mukom, po gradu vukle teret, svoga vlasnika i njegova pomoćnika, mentalno retardiranog čovjeka nojevske fizionomije koga su svi u gradu znali pod nadimkom Sekretar.

Iako su se tijekom travnja 1991. vodile velike rasprave o tome hoće li nova vlast u Hrvatskoj ukinuti Praznik rada, to se ipak nije dogodilo. No iako je prvi svibnja bila srijeda, nije bilo nikakvih izgleda za spajanje neradnih dana jer je drugi svibnja bio proglašen radnim danom.

Nije to bila jedina novina vezana uz taj praznik. Prvog je svibnja, naime, i Boro Selo podiglo barikadu.

⁴ Furman, džambas, kirijaš – najamni vozar, prijevoznik.

Bilo bi pretjerano reći kako je to bilo iznenađenje. Virus kninskih balvana munjevito se širio zemljom, pa je bilo tek pitanje dana kada će mu podleći i borovoselski Srbi. Zašto su izabrali upravo prvi svibnja znali su, valjda, samo oni. No uglavnom, toga dana, na ulaz u selo stale su naoružane straže a na stupu iznad njihovih glava vijorila je srpska zastava. Prvog dana barikada je, očito, imala tek simbolično značenje. Nevolje su se mogle očekivati tek sutradan.

Drugi svibnja u našoj bi školi započeo gotovo kao normalan radni dan da u prvoj smjeni nije nedostajalo nekoliko nastavnika.

Kolegica Đurđa koja je svaki dan automobilom putovala iz Vinkovaca javila je kako se nikako ne može probiti do Borova Naselja. Od svih nastavnika ona bi najčešće "zaglavila" na putu. Zaustavili bi je ili na barikadi kod Mirkovaca ili na barikadi kod Bršadina i vratili natrag u Vinkovce. Alternativni prijevoz željeznicom iz Vinkovaca preko Bršadina do Borova Naselja, također nije dolazio u obzir. Često je bio u prekidu jer bi Srbi iz Bršadina postavljali prepreke na prugu, oštećivali tračnice ili zaustavljali vlakove i maltretirali osoblje i putnike.

Četvero nastavnika iz Borova Sela također nije stiglo na posao iako je selo od škole dijelio tek prostor malog sportskog aerodroma, a ulaz u njega mogao se vidjeti prostim okom s prozora učionica.

Dvije ceste povezivale su Borovo Selo i Borovo Naselje: jedna je, djelomično obilazeći aerodrom, skretala kod kafića *Lyon* prema centru Borova Naselja, a druga je vodila obalom Dunava pored aerodromskog hangara i Doma tehnike, da bi kod glavnog ulaza tvornice gume i obuće *Borovo* izašla na glavnu cestu između Borova Naselja i Vukovara. Obje ceste spajale su se na samom ulazu u Borovo Selo, na mjestu na kojemu je bila postavljena barikada.

Mi koji smo dolazili iz Vukovara i dakako "domaći" iz Borova Naselja jedini smo stigli na posao bez većih problema. Na nas je pao teret zamjene odsutnih kolega, organizacije i održavanja nastave u koliko-toliko normalnom obliku. "Barikadiranje" u Borovu Selu nikoga nije osobito iznenadilo ali je dodatno zakompliciralo posao i odnose među ljudima. Po komentarima nekih kolega u zbornici dalo se zaključiti kako misle da je borovoselskim nastavnicima ta barikada više bila dobar izgovor za nedolazak na posao negoli nekakva realna opasnost. I sama sam bila pomalo ljuta na njih jer

sam smatrala da su dolaskom na posao morali postaviti svoje zanimanje iznad politike. U svakom slučaju, nitko nije pokazao suviše razumijevanja i dobre volje.

Naš ravnatelj Zlatko Modalek bio je toga i te kako svjestan. Prije negoli je došao na tu dužnost, godinama je radio u školi kao nastavnik engleskog jezika. Većinu je nastavnika dugo i dobro poznao, s nekima je bio blizak prijatelj, a nekima od njih i sam je bio učenik ili nastavnik. Nastavnici su ga prihvaćali kao jednoga "od svojih" i nisu mu stvarali nepotrebne brige i probleme a on nikada nije zaboravio što znači biti nastavnikom, poznao je i prihvaćao s humorom sve naše mušice i razlike u karakteristikama. Sve smo "nevere" – štrajkove, promjene školskih programa, satnica i sustava, sukobe sa savjetnicima i inspektorima – pregurali zajedno, stvorili u školi atmosferu suradnje i uspijevali održati tradicionalno visoki rejting škole. Sama škola još je uvijek bila pošteđena onoga što se izvan nje događalo, no bolje od bilo koga drugoga, Modalek je znao kako ona nije izoliran otok i da takvo stanje neće potrajati. Među nastavnicima je bilo i Hrvata i Srba i pripadnika drugih nacionalnosti i oni su još uvijek uspijevali zatomiti svoja osobna neslaganja prihvaćajući jedni druge prvenstveno kao suradnike. Barikada u Borovu Selu narušila je i taj posljednji oblik normalne komunikacije.

Modalek se pojavio u zbornici nastojeći izgledati i ponašati se normalno. No, ispod njegove crvenkaste brade nazirali su se pepe-ljastosivi obrazi, a duboki podočnjaci odavali su neispavana čovjeka. Zbog svoje visine uvijek je djelovao pomalo pogrbljen no tada se gotovo savio u struku. Sjeo je i polako zapalio lulu, preletio pogledom preko ljudi i polako rekao:

"Ljudi, ne moram vam ništa objašnjavati, sve znate... Dajte da pokušamo izgurati nastavu s onoliko ljudi koliko je došlo na posao. Ja se nadam kako ovo neće trajati dugo, a ako potraje, morat ćemo se drugačije organizirati... Očito je da ovi ljudi iz Borova Sela neće doći danas, a kada će opet moći dolaziti, vidjet ćemo..."

"Doći će oni kad budete dijelili plaće..." tiho je i oštro komentirala kolegica Višnja Jaglič, uzela svoje knjige, bez riječi napustila prostoriju i krenula na nastavu. Modalek nije ništa komentirao. Izbjegavao je značajne poglede i podignute obrve. Zazvonilo je pa smo i mi ostali, dogovarajući se usput tko će preuzeti čiji razred, krenuli u učionice.

Jedan od borovoselskih nastavnika bila je i moja prijateljica Nada. Upoznale smo se kada sam prije tri godine počela raditi u školi. Bilo je to za mene vrlo teško razdoblje. U srpnju sam diplomirala pa sam ostala bez očeve mirovine a i student-servis mi je postao nedostupan. Nekoliko dana prije početka te školske godine umrla mi je majka i živjela sam u strahu za svoju egzistenciju jer posla u školama i nije bilo napretek. Posao u OŠ *I.G.Kovačića* u Borovu Naselju dobila sam naravno preko veze, i to samo pola radnog vremena. Kad je doznao u kakvoj sam situaciji Modalek mi je ponudio još pola honorarne satnice matematike jer je moj studij PTO podrazumijevao dobro znanje matematike, a školi je nedostajalo "pola nastavnika" za taj predmet. Samo zapošljavanje nije donijelo olakšanje. Škola je radila prema eksperimentalnom programu o kojemu mi na studiju nisu rekli ništa i trebalo mi je tjedan-dva da se uklopim u način rada, aukcijski način sastavljanja rasporeda i priviknem na novu sredinu koja nije imala suviše vremena baviti se početnicima.

Nada je bila jedan od tri nastavnika tehničkog odgoja koje sam zatekla u školi i prva osoba s kojom sam uspostavila odnos koji je prelazio granice dnevne, profesionalne suradnje. Bile smo "paralelke" u smjeni, što je značilo da ona radi teorijski dio nastave s jednom, a ja praktični dio sa drugom polovicom razreda, i obrnuto. Malo-pomalo, sprijateljile smo se, a kada je čula da sam nedavno ostala i bez drugog roditelja odlučila je da me "usvoji" jer imala je dva sina, a željela je i kćer. Uskoro smo se u šali nazivale mamom i kćerkom.

Nada je bila desetak godina starija od mene i po svemu, osim po zanimanju, potpuno drugačija. Sitna, plava i vrckava, uživala je u pažnji koju su joj poklanjali muškarci i uvijek spremno odgovarala na njihove dvosmislene primjedbe. Vesela, društvena, uvijek gladna dobre zabave, znala je kalendar svih kirbaja, slava, rusinskih balova, vätrogasnih i trgovačkih zabava u našem kraju, i ništa od toga nije moglo proći bez nje.

Unatoč ratnim igrama po Slavoniji, naše je prijateljstvo uspijevalo preživjeti. Vidale smo se ili barem čule telefonom svakoga dana, a razgovarati smo mogle o svemu. Doduše, ponekad me je znala zasmetati neka njezina izjava no vjerojatno se ni njoj nije svidjelo sve što bih ja rekla. Uglavnom se to odnosilo na politiku

pa smo tu temu, po prešutnom dogovoru, rijetko započinjale. Ako i nismo bile u istoj smjeni, našle bismo se barem na pet minuta na odmoru, na prijelazu smjena. Kako nije bilo naznaka da će ona toga dana doći na posao odmah nakon nastave krenula sam kući.

U proljeće, početkom ljeta i jeseni kada je to klima dopuštala, na posao i s posla odlazila sam biciklom a ostatak godine lokalnim autobusom. Svibanj je započeo prilično hladnim i promjenjivim vremenom pa je bicikl i dalje stajao spremljen u podrumu a *Čazmatrans* polako grickao moju nastavničku plaću.

Kada sam toga jutra išla na posao autobusi su malo kasnili jer je došlo do poremećaja u voznom redu. Linija sa Sajmišta završavala je na Savulji, dakle na području iza borovoselske barikade, pa su nakon početnih pokušaja da do tamo ipak stignu ljudi u *Čazmatransu* odustali, skratili liniju do centra Borova Naselja i čekali razvoj situacije. Od vukovarskih kolega iz druge smjene koji su jedva došli u školu doznala sam kako su autobusi stigli s velikim zakašnjenjem i da ni druga linija, ona od Mitnice do Trpinjske ceste, ne vozi dalje od centra Borova Naselja.

Autobus je već stajao upaljenog motora kada sam stigla do kolodvora. Brzo sam uskočila i smjestila se na jedno od mjesta u prednjem dijelu. Vozač je, naslonjen na upravljač, glasno razgovarao sa čovjekom koji je stajao pored vrata autobusa i govorio mu kako sumnja da će danas uopće normalno voziti jer se u Borovu Selu puca i promet je, izvan centra Borova Naselja, potpuno zaustavljen.

Kada sam nekih pola sata kasnije stigla kući, s vrata sam krenula upaliti radio ne bih li doznala o čemu se radi. *Hrvatski radio Zagreb* i *Hrvatski radio Osijek* u svojim vijestima nisu javljali ništa, a na *Radio Vukovaru* bio je u tijeku standardno dosadan program. "Ah, k vragu," pomislila sam "pa nazvat ću Nadu i iz prve ruke doznati što se događa."

Skinula sam jaknu, izula cipele i uzela u ruke telefonsku slušalicu.

Telefonskog signala uopće nije bilo, kao da su sve linije bile prekinute. U slušalici se čulo samo tiho zujanje. Pokušavala sam dobiti signal ali mi nije polazilo za rukom, a kada bi mi i uspjelo i kada bih otipkala Nadin broj linija je bila zauzeta. Sa svakim novim pokušajem moja je nelagoda rasla. Nakon petnaestak minuta napokon sam dobila vezu:

“Dobar dan, gospodo! Pa gdje si, zaboga, lakše je dobiti Kinu nego tebe!” rekla sam veselo.

“Kako gdje sam, ženo božja, zar ti ne znaš šta se ovde dešava?” odgovorila je Nada gotovo paničnim glasom.

“Pa, čula sam da se puca...” rekla sam neodlučno.

“Šta puca se, ovde je pravi rat... gruva na sve strane...” uzvratila je ona glasom koji je titrao od uzbuđenja.

“Bože moj, pa na radiju ne kažu ništa...”

“Specijalci su upali u selo... kažu da ima i mrtvih...” nastavljala je ona brzo, ne registrirajući da sam uopće nešto rekla.

“Polako, Nado, šta se događa... kakvi specijalci... šta se događa?” ponavljala sam zbunjeno.

“Ne znam, ženo, ne smem glavu promoliti van... samo sam otrčala po dete u školu... Damir mi je otišao jutros u školu u Vukovar... da mu ne’ko javi da se ne vraća u selo, poginuće mi negde...”

“Javiću mu ja. Onda ću te odmah ponovno nazvati. Čuvaj liniju, nemoj sad opet da mi brbljaš s nekim!”

“Ma ne brbljam ni sa kim! Naši su rekli da podignemo slušalice...”

“Da podignete slušalice!?”

“Ma da, zovu nas, prijete...”

“Ma nemoj sad da me zajebavaš sa slušalicom! Je l’ ti važnije dete ili tamo neki kreten! Hajde, čujemo se!”

Ekonomska škola u koju je Damir išao bila je u ulici Maršala Tita, točno prekoputa policijske postaje. Od moje zgrade dijelila ju je samo jedna vrlo kratka ulica. Razmišljala sam hoću li tamo otići ili ipak, pokušati nazvati telefonom jer se moglo dogoditi da Damir ode kući dok ja stignem do škole. Razmišljanje mi je prekinulo mahnito zavijanje policijskih sirena. Istrčala sam na balkon i pogledala na drugu stranu ceste gdje je u maloj pokrajnjoj ulici bio ulaz u dvorište policijske postaje. Sam ulaz s balkona se nije vidio, ali bih vidjela policijska vozila koja bi iz te ulice izlazila na glavnu cestu. Ovoga sam puta samo čula veći broj vozila koja su uz škripu guma i zavijanje sirena izlazila iz dvorišta postaje i skretala u ulicu Maršala Tita, na cestu koja je vodila prema Borovu Naselju, točno pored Damirove škole. Bilo je to dovoljno da odustanem od ideje da tamo odem, pa sam nazvala školu.

Javio se nekakav Perić i rekao mi dosta nevoljko kako je Damir već obaviješten da ne ide kući, a zatim spustio slušalicu bez pozdra-

va. Ne obazirući se na to ponovno sam pokušala nazvati Nadu i trebalo mi je opet jako dugo da je dobijem:

“Nado, sve je O.K., mali neće kući...”

“Znam, javili su mi...”

“Kako su ti, do đavola, javili kad je meni trebalo pola sata da te dobijem!?”

“Ma, došao mi je reć jedan čovjek...”

“Pa zar se može kroz selo?”

“Ma, sad se malo smirilo...”

“Ovdje sirene zavijaju k'o lude... je l' stvarno ima mrtvih?”

“Ne znam, znam samo da je ovdje ludnica... joj, Alenka, sve će nas poubijati...”

“Ma, ne pričaj gluposti! Tko će vas poubijati? Sjedi gdje si i nemoj ić' turat' nos svuda, po svom dobrom običaju. Ja ću te nazvati opet poslije da vidim ima li šta novo.”

Živci su mi radili kao ludi. Hodala sam po sobi, odlazila na balkon i ponovno se vraćala u sobu, pušila cigaretu za cigaretom, okretala skalnu na radiju ne bih li čula nove vijesti. Izluđivalo me je to što nije bilo načina da doznam što se dogodilo, a sudeći po svemu što sam uspjela saznati i po osjećaju koji se širio mojim želucem – dogodilo se nešto strašno.

Činilo mi se kako bi bilo najpametnije sjesti i nešto raditi jer od nervoze nije bilo nikakve koristi. Pokušala sam se vratiti svojim obvezama za sutra. VIIIe trebao je pisati ispit, pa sam sjela za stol i počela pripremati ispitne listiće. Zadatke sam bila već odabrala pa je trebalo samo ispisati nekoliko grupa različitih listića i iskopirati ih u dovoljan broj primjeraka. Samo pisanje oduzelo mi je oko sat vremena a zatim sam se spremila i krenula u centar grada kako bih listiće fotokopirala.

Ulica je bila pusta. Kroz otvorene prozore kuća čule su se vijesti s radioaparata pojačanih do maksimuma, a usput sam srela ženu koja je u jednoj ruci nosila torbu sa špecerajem a u drugoj, prislonjen na uho, mali tranzistor i slušala vijesti, tako, u hodu. Na cesti je promet zamro. Tek povremeno, policijska ili vozila hitne pomoći projurila bi iz centra grada prema bolnici. Sam centar bio je potpuno pust. Vijesti su se slušale i u gradskoj knjižnici u koju sam došla fotokopirati listiće. Knjižničarka, moja susjeda, gospođa Pavliček, bez riječi je obavila fotokopiranje a onda se vratila čitanju knjige. Od ostalog osoblja nije bilo ni traga.

Na povratku kući primijetila sam kako se nebo zamračilo. Navukli su se gusti, sivi oblaci najavljujući kišu pa sam pružila korak da ne pokisnem. Mračno vrijeme samo je još više podgrijavało moje tmurno raspoloženje. Pokušavala sam uvjeriti samu sebe da je strah koji sam osjećala bezrazložan, da paničarim bez veze, da je ovo samo još jedan incident kakvi su se tih dana redovito događali... Pokušavala sam uvjeriti samu sebe da ono što se toga dana dogodilo nije ono što sam ja mislila da jest...

U poslijepodnevnim vijestima *Hrvatskog radija* napokon su objavili kako su se u Borovu Selu pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova sukobili s teroristima. Na osječkom radiju dali su nešto opširniji izvještaj, no u njemu nije bilo ničega što već nisam znala. Pozivali su ljude na mir i dostojanstvo što se već pretvorilo u pravu pravcatu frazetinu koja mi je strašno išla na živce. Kako da sačuvam mir ako ne znam niti što se točno događa? Reporter je izvijestio da je hrvatska policija na prilazima Borovu Selu s osječke strane i napominjao kako nema potrebe za samoinicijativnim akcijama. Ova posljednja obavijest imala je više smisla. I meni je palo na pamet kako bi nekome zbog ovih ludosti trebalo dobro "namjestiti kosti".

Ponovno su se začule automobilske sirene. Dolazile su iz smjera Borova Naselja pa sam izašla na balkon spavaće sobe koji je gledao na tu stranu. Pogled s balkona obuhvaćao je dio glavne ceste, dvorište bolnice i ulaz u ambulantu hitne pomoći. Kroz taj ulaz upravo je ulazilo nekoliko ambulantnih vozila dovozeći prve ranjenike u bolnicu. Na susjednim balkonima stajali su prestravljeni susjedi i, kao i ja, s nevjericom odmahivali glavom.

Kasno poslije podne ponovno sam nazvala Nadu. Ovoga puta nisam morala tako dugo čekati na slobodnu liniju, a Nada je sada bila mnogo mirnija od mene:

"Evo me opet. Šta ima novo?" rekla sam usplahireno.

"Evo, sad je došla vojska... tenkovi, kamioni, svašta..."

"Vojska? Bože moj, pa to se gadno zakuvalo..."

"Bogami jeste... po selu kupe žene i decu..."

"Kupe žene i djecu?" ponovila sam blesavo ne shvaćajući odmah što govori.

"Komandant kasarne je tu. Rekao je kako će ih vojska prebaciti autobusima za Šid..."

“A... tako... Komandant? Štampar?” pitala sam začuđeno. Štampara sam poznavala nekoliko godina još od velikog štrajka borovskih radnika kad je, više uplašen no odlučan, došao u Gradski komitet SK da vidi može li nečim pomoći. Ja sam tada u Komitetu radila preko student-servisa kao čistačica i cijelu paniku oko štrajka pratila izbliza a on mi se učinio jednom od simpatičnijih osoba koje su nastojale ugasiti štrajkaški požar. Znala sam iz viđenja i njegovu ženu i djecu jer smo stanovali u istom kvartu. Povremeno sam ga sretala u gradu i tada mi je vrlo srdačno i na široko, onim blesavim službenim vojničkim rječnikom, pričao o oficirskim ispitima koje je polagao... Nekako ga nisam mogla zamisliti kako evakuira žene i djecu ali kako je on ipak bio oficir JNA bilo je lako moguće da sada u Borovu Selu uvodi ratno stanje. Nada nije bila raspoložena za tu vrstu razgovora. Nju su mučile druge brige:

“Ma da... kažu da iz Osijeka dolaze kamioni puni HDZ-ovaca... vojska će odvesti žene i decu pa onda kako bude... Alenka, sve će nas poklati!”

“Ma ne pričaj, Nado, gluposti! Maloprije sam slušala radio Osijek. Umiruju ljude...” rekla sam pomalo ljuta. Ovi “kamioni HDZ-ovaca” i slične bljezgarije bili su tipičan primjer rječnika beogradske televizije a glagol “klati” Srbi su, po mom mišljenju, malo prečesto i prelako premetali preko usta. Nisam se nadala da ću to čuti i od Nade. No terminologija sada nije bila važna. Željela sam je umiriti jer sam mogla samo zamišljati u kakvoj je situaciji.

“Pa, što ćeš ti?” pitala sam “Hoćeš za Srbiju?”

“Ma, kud ću u Srbiju? Sve mi je tu, i kuća, i starci, i deca... ostaću, pa šta bude...”

“Ma neće ništa biti... Nado, šta se to tamo dogodilo?”

“Ne znam, samo znam da ću ja poluditi!”

Po šutnji koja je uslijedila, shvatile smo kako se više nema što pametnoga reći pa smo završile razgovor.

Zapalila sam cigaretu i izašla na balkon. Naslonila sam se na ogradu, pogledala dolje na ulicu i ukočila se. Moj susjed, major Štampar, zapovjednik vukovarskog garnizona JNA ljubazno me je pozdravio, upitao kako sam i pomalo se začudio mom izrazu lica. Upravo se vraćao iz šetnje s djecom i, očito, niti je bio u Borovu Selu niti je znao što se tamo događa.

Malo je reći kako sam u noći nakon Borova Sela loše spavala. Dokasno sam gledala televiziju, a nakon završetka programa čekala noćne radiovijesti sve dok me napokon umor nije svladao. Ne znam koliko je sati moglo biti kad sam zaspala ali sam se vrlo brzo probudila sa srcem u petama. Naglo sam se uspravila u sjedeći položaj i osluškivala. Nikada u životu nisam čula gori zvuk. Nešto je toliko tutnjalo, cviljelo i drndalo da sam mislila kako će me istresti iz kreveta.

Nakon sekundu-dvije shvatila sam da cestom pored moje zgrade prolazi tenk.

Kada je prošao prvi strah, istrčala sam bosa i u pidžami na balkon no bilo je kasno. Zastrašujući zvuk udaljavao se prema centru grada. Očekivala sam druge, no ulicom je zavladala tišina pa sam se vratila u krevet. Trebalo je dugo da mi srce prestane lupati, živci podrhtavati a uši osluškivati. Ponovno sam zaspala tek pred zoru.

Cijeloga jutra nije me prestajao mučiti jučerašnji razgovor s Nadom. Je li mi namjerno lagala? Ako jest, zašto? A ako je bila toliko zbunjena da je nekoga zamijenila sa čovjekom kojega je tako dobro poznavala, što li se to moglo dogoditi da je toliko izbaci iz ravnoteže?

Ni prva jutarnja kava i cigareta nisu mi "sjedale" kao obično. Tom nizu mojih ovisnosti polako se pridruživala i treća – medijska. Znala sam termine vijesti svih radio i TV-postaja koje su se dale uhvatiti na našem području i provodila mnogo vremena mijenjajući programe i slušajući ili gledajući vijesti. Već tada, vijesti su kaskale za događajima. Bilo je to vrlo frustrirajuće jer su se stvari događale gotovo pred mojim vratima, izravno utjecale na moj svakodnevni život a nisam mogla doznati istinu prije negoli i bilo tko drugi u Hrvatskoj. Broj poginulih policajaca od jučerašnjeg se dana povećao na dvanaest. To je, dvadeset četiri sata nakon događaja, bio jedini novi detalj koji se mogao doznati u vijestima. Ostatak su bila reagiranja i političarska nadmudrivanja za koja nisam imala ni strpljenja ni vremena: moj je autobus polazio za petnaestak minuta i morala sam krenuti na posao.

Autobusna postaja na kojoj sam dočekivala autobus za Borovo Naselje nalazila se točno prekoputa glavnog ulaza u bolnicu.

Na putu do nje morala sam proći i pored bolnice i pored policijske postaje. Kako je tu jučer bilo poprilično burno, pažljivo sam promatrala sve oko sebe. Straža ispred zgrade policije bila je udvostručena a stražari postavljeni i iza nje. Na straži su bili dečki u uniformama rezervnog sastava policije pa je već i to bila uočljiva promjena: te su se uniforme pojavile tek odnedavno i vidale samo povremeno. Bilo ih je i na ulazu u bolnicu. Tamo je osvanulo "gnijezdo" od vreća s pijeskom a naoružani policajci legitimirali su i pretresali ljude koji su u bolnicu ulazili.

Nakon petnaestak minuta čekanja na stanici, shvatila sam da autobusi ne voze. I ne samo autobusi. Prometa, jednostavno, nije bilo. Razmišljala sam da odem kući po bicikl i njime se odvezem na posao, ali bilo je dosta svježje i počinjala je padati hladna kiša. Nije bilo druge nego vratiti se kući i javiti kako na posao ne mogu doći. Već sam krenula kada se na cesti pojavila bijela *škoda* kolege Siniše Cvijana. Ugledao me je, stao, pokupio s kiše i krenuo prema Borovu Naselju. Uzbudeno sam mu ispričala o tenku od noćas, pokušavajući sve okrenuti na zezanje, no i on ga je imao priliku čuti pa je znao kako se iza tog humora krije čisti strah.

Vozili smo normalno do ulaza u Borovo Naselje a onda naišli na barikadu. Na prijelazu preko željezničke pruge, kod *Semperitovog* pogona tvornice *Borovo*, bio je postavljen željeznički vagon ispred kojega su stajala dvojica-trojica naoružanih ljudi u civilnoj odjeći. Jedan od njih, visoki crnokosi mladić, držeći u rukama nešto za što sam pretpostavljala da bi mogao biti famozni *kalašnjikov*, prišao je automobilu i zatražio Sinišinu osobnu iskaznicu. Siniša mu je pružio dokument kroz otvoreni prozor automobila, a ja sam kopala po torbi tražeći svoj. No ja ga uopće nisam zanimala.

"Imate li oružja?" pitao je ozbiljno.

"Odakle meni oružje!" uvrijeđeno je odvratio Siniša. "Ja sam učitelj!"

"Čujte," nastavio je momak, "ovuda ne možete proći. Pokušajte kod 'Malog raja', al' mislim da vas ni tamo neće propustiti..."

Siniša je okrenuo automobil i krenuo pravcem kojim nas je momak uputio. *Mali raj* bila je birtija čiji je vlasnik bio gospodin Kudrić, otac jedne od mojih učenica. Stajala je na raskršću dviju cesta: Trpinjske, koja je vodila od Vukovara prema Osijeku i Borovske, koja je jednim krakom vodila prema Borovu Selu, a drugim

prema Borovu Naselju. Ondje nas ipak nisu zaustavili. Na početku ceste koja je vodila prema Borovu Selu, pored kafića *Lyon* stajao je prepriječen veliki kamion a pored njega policijski automobil. Nekoliko policajaca u kišnim kabanicama zaustavljali su vozila koja su se kretala prema Borovu Selu ili iz njega, pregledavali ih i regulirali promet. Dok smo prolazili tu kontrolnu točku gledali smo prema Borovu Selu, no što zbog kiše što zbog udaljenosti nismo vidjeli ništa. Kada je napetost popustila, počeli smo se zezati:

“Čovječe, o’ladila sam se kad nas je onaj tip zaustavio...”

“Zašto, pa to su naši?”

“A otkud ja znam čiji su?”

“Pa zar nisi vidjela šahovnicu na vagonu?”

“Šahovnicu?! Dobro da sam i vagon vidjela! Samo sam buljila u ono čudo što ga je im’o u rukama... A i ti si mi dobar! Otkud-meni-oružje-ja-sam-učitelj... to su kao učitelji cijepljeni od nošenja oružja!”

Kada smo stigli do škole pred zgradom smo zatekli vrlo malo djece. Ona koja su došla bila su u pratnji roditelja. Kako bi tko ugledao razrednika svog djeteta, zaustavljao bi ga i pitao hoće li biti nastave i jesu li im djeca sigurna. Objašnjavali smo im da tu odluku mora donijeti ravnatelj i molili da pričekaju još nekoliko minuta.

U zbornici nije bilo niti polovice nastavnika. Došli su nastavnici iz Borova Naselja i Vukovarci koji su se snašli na različite načine. Tema razgovora bila je samo jedna i svi bi, čim bi ušli i skinuli kapute, odlazili do prozora zbornice odakle se pružao pogled na ulaz u Borovo Selo. Tamo postavljeni tenkovi JNA mogli su se vidjeti golim okom. Kolega Kovačić, u nedostatku dvogleda, donio je teleobjektiv fotoaparata pa smo se gurali i otimali oko njega kao da ćemo bogzna što vidjeti.

Uskoro je ravnatelj odlučio da se nastava održi s onoliko nastavnika i učenika koliko ih je došlo. U nekim razredima bilo je samo šestero-sedmero učenika, a bilo je i razreda u kojima se nije pojavio niti jedan. Nastavu je bilo teško držati jer su djeca bila nemirna, virkala kroz prozor, šuškala, ali ni ja nisam bila puno bolja. Nervozno sam šetala razredom, svaki čas pogledavala kroz prozor, razmišljala tko od mojih učenika i zašto nije došao i pitala se ne sjede li djeca možda malo preblizu prozora: bude li se i danas pucalo...

Moj jučerašnji trud pokazao se uzaludnim, jer je od cijelog VIIIe na nastavu došlo manje od trećine učenika a i da su svi stigli bilo bi pretjerano očekivati kako su u stanju skoncentrirati se na ispitne zadatke. No oni su željeli biti sigurni da ispit neće pisati pa je već s vrata krenulo uobičajeno nadmudrivanje:

“Nastavnice, je l’ tako da nećemo pisati ispit?”

“A zašto ne bismo?” pitala sam trudeći se da ostanem ozbiljna.

“Pa, pola nas nema...”

“Pa, dobro...pola će vas pisati ispit danas, a pola sljedeći put...”

“Ma... ne možemo mi danas pisati ispit... pa znate li vi da smo mi jedva došli u školu?” rekao je jedan, a ostali su se trudili sjetiti svih ratnih filmova koje su gledali pa su mi objašnjavali kako su “puzali do škole da izbjegnu metke”, “preskakali bodljikavu žicu” i “provlačili se pored neprijateljskih bunkera”. Na kraju sam im smijući se zadala zadatke za ponavljanje pa su se bacili na posao. Humor kojim su popratili jučerašnje događaje pokazivao je da se još uvijek više plaše ispita nego rata, ali i da nisu potpuno svjesni ozbiljnosti situacije. Unatoč svom izgledu osamnaestogodišnjaka i silnim nastojanjima da ponašanjem dokažu kako više nisu klinici, reagirali su sukladno svojim godinama. Možda su bili najstarija djeca u školi, ali bili su ipak djeca.

Pred kraj smjene, u jedanaest sati, doznala sam da autobusi do Vukovara voze, ali toliko neredovito da se moglo dogoditi da čekam sat ili sat i pol, a da autobus na kraju uopće ne dođe. Padala je kiša i nije mi se kisnulo na kolodvoru, pa sam krenula u potragu za nekim od kolega koji bi me povezao kući. Tajnik, koji je tek nedavno počeo raditi u našoj školi, ponudio se da me poveže ako pričekam da završi njegovo radno vrijeme. Pristala sam i ostala u tajništvu kruteći vrijeme kavom, novinama i brbljanjem s tajnicom Nelom.

Na početku poslijepodnevne smjene, oko petnaest sati, u tajništvo je sva zapuhana ušla kolegica Vera Talaja i pažljivo zatvorila vrata za sobom. Smiješeći se nelagodno i petljajući nervozno rukama, tihim uzbuđenim glasom je rekla:

“Ljudi, eto, recite vi sad da sam ja luda... ali, znate li vi šta sam ja sad čula?” Zastala je kao da se ustručava pričati dalje, a onda neodređeno rekla: “Ne znam, eto, lijepo ne znam... Maloprije sam srela jednu prijateljicu, ona radi kao medicinska sestra u Vukovaru, u bolnici... I znate šta kaže? Kaže da su jučer dovezli u

bolnicu ove policajce što su poginuli u Borovu Selu i da je to bilo strašno... ona kaže da su nekima oči bile iskopane i da su neke dovezli prerezanih vratova...”

Na trenutak smo je zapanjeno samo gledali. Mislim kako nam ono što je govorila i nije odmah uspjelo doći do mozga.

Kaže da su jučer u bolnici doktori plakali po hodnicima kad su to vidjeli... ma, recite vi meni, je li to moguće?” nastavila je Vera nesigurno, ne znajući valjda kako da protumači našu šutnju. Bilo joj je neugodno jer nije spadala među ljude koji su prenosili tračeve i glasine, a bila je iskreno uzrujana.

“Ma dajte, Vera, ljudi svašta pričaju...” rekla sam ja.

“Ma znam, ali žena tamo radi, a i prijateljice smo, zašto bi mi lagala?” rekla je Vera i dalje lomeći ruke.

Nekoliko smo se trenutaka samo gledale ne znajući što bismo rekle.

“Bože, pa je li to moguće...?” rekla je slabašnim glasom tajnica Nela i prestrašeno stavila dlanove na obraze.

Naš kolega tajnik nije rekao ništa. Nije čak ni podigao pogled s posla koji je radio. I mi smo zašutjele misleći svaka svoje. Vera je nakon zvona otišla na nastavu a mi smo nastavili sa svojim poslovima.

Ja se odjednom više nisam mogla koncentrirati na novine. Izašla sam iz tajništva i krenula u šetnju školskim hodnicima. Do mene su dopirali glasovi nastavnika, dječji glasovi koji su raštimano i isprekidano uvježbavali novu pjesmicu, bezbojni, metalni glasovi muškarca i žene koji su razmjenjivali engleske rečenice... Gledala sam čistačicu kako lašti hodnik širokim, do dosade uvježbanim pokretima, a zatim majčinski podiže malu crvenu jaknu, otresa s nje prašinu i pažljivo je vješa na vješalicu s koje je pala. Iza nje, iz jedne je učionice istrčao dječak i oduševljen uglačanim podom odsklizao do toaleta na dnu hodnika.

Zvuci, mirisi, slike...sve je izgledalo tako normalno i uobičajeno. A, ipak...

Kada sam ušla u zbornicu prišla sam od kiše zamagljenom prozoru i pogledala prema Borovu Selu. “Zar je moguće?” pomislila sam. “Zar je moguće da su se na tako maloj udaljenosti u isto vrijeme razdvojili sujetovi? Zar je moguće da su, samo desetak minuta hoda dalje, ljude ubijali, a da mi to ničim nismo ni naslutili?”

Bilo mi je mučno pri pomisli da je netko jučer umirao vrišteći od bola i užasa dok sam ja naširoko objašnjavala razliku između iverice i šperploče... Nikada kao tada život i smrt nisu mi izgledali tako besmislenima...

Na putu kući, u automobilu, gotovo da uopće nismo razgovarali. Kao hipnotizirana gledala sam brisače koji su s vjetrobrana brisali gustu kišu, a u glavi mi je uporno tutnjalo *iskopane oči... prerezani vratovi...* Tu i tamo, poput slabašnih glasića, do mene su dopirale vlastite misli: *možda sve to nije istina, možda je samo glasina, možda...* I dok se razum još uvijek odupirao istini, sav se njezin otrov proširio želucem, pržio ga, grčio, podizao i spuštao u naletima mučnine.

Cijelo poslijepodne gradom su vladale kiša i tišina.

Kada sam predvečer punih deset minuta pokušavala dobiti slobodnu telefonsku liniju i nazvati prijatelja, shvatila sam da su mir i tišina u gradu samo privid. Telefonske žice su se usijale. Vijest se munjevito pronosila gradom.

Ako je, čak i nakon onoga što se jučer dogodilo, bio ostao tračak nade da bi se stvari mogle koliko-toliko smiriti, raspršila ga je te večeri beogradska televizija reportažom iz Borova Sela. Naši su se susjedi bahato hvalisali koliko su policajaca poubijali i ismijavali se nad nesrećom koju su izazvali. Sila, nadmoć i arogancija izbijali su iz svakog pokreta a prijetnja iz svake izgovorene rečenice. *Ustaški, ustaše, fašisti, koljači...* bljuvale su mržnjom zgrčene usne ljudi koji su jučer postali ubojice. Nije to bilo opravdanje, niti objašnjenje. Za to nije bilo potrebe. Nisu se imali čega bojati i kome opravdavati. Jugoslavenska je "narodna" armija, pucajući na hrvatske policajce, odabrala narod koji će braniti i narod koji će ubijati. Bila je to jasna poruka nama s druge strane barikade.

Te noći zaspala sam tek kada sam se dobro isplakala. Nisam znala užasava li me više sam događaj u Borovu Selu ili ono što on zapravo znači. Bijes, strah, poniženje, nemoć – sve se to u meni izmiješalo i uskuhalo. Osjećala sam kako će se cijeli moj život potpuno okrenuti, možda već sljedećeg jutra, a ja neću znati ni kako, ni zašto, ni zbog koga, ni zbog čega. Osjećala sam da mi moj vlastiti život klizi iz ruku...

Neki su ljudi, te iste noći, pravili planove za odlazak na sigurnije mjesto. Drugi su pak razmišljali o tome da žene i djecu

pošalj u rodbini s druge strane Dunava, a zatim se pridruže svojima u nekom od "srpskih" sela. Treći su opet nazivali znance i prijatelje kako bi doznali kome se mogu obratiti da dobiju oružje i uključe se u pripreme za obranu Vukovara.

Te noći birale su se strane.

Te noći počeo je rat.

Pred zoru probudila me je snažna eksplozija. Niti jedna do sada nije me uspjela probuditi pa sam pretpostavljala kako je ili vrlo jaka ili vrlo blizu. Nakon eksplozije nastala je mrtva tišina. Nekoliko minuta kasnije začuo se zvuk dvaju automobila koji su izašli iz dvorišta policijske postaje i krenuli prema centru grada. Nakon buđenja prošle noći i jučerašnjih događaja ta je eksplozija kod mene uspjela izazvati tek mrzovolju. Tiho psujući, okrenula sam se u krevetu, umotala u pokrivač i ponovno zaspala.

Ujutro sam s košarom u rukama krenula na tržnicu. Bila je subota i trebalo je obaviti tjednu kupovinu. Osim toga, željela sam vidjeti što se događa u gradu, kako se ponašaju ostali ljudi, kakva je atmosfera... Kao da sam očekivala da će se grad nakon tako stravičnih događaja i fizički izmijeniti...

Nakon dva, osim ostaloga i meteorološki ružna dana, osvanulo je lijepo jutro. Bilo je pravo zadovoljstvo prošetati do centra grada. Vukovarska tržnica bila je smještena iza *Veleprometove* robne kuće. Za razliku od onih u velikim gradovima, tržnica u Vukovaru nije radila svaki dan. Nije bila velika, ali je udarnim danima, srijedom i subotom, bila najbolje opskrbljena tržnica u okolici. Tih su dana i gužve u gradu bile najveće. Seljaci su dolazili iz okolnih sela ili skelom s druge strane Dunava, ili automobilima i autobusima s ove strane obale. Autobusni kolodvor bio je u neposrednoj blizini tržnice pa su cijeloga jutra tim potezom defilirale seljanke u dugačkim nabranim suknjama, maramama povezanih glava, nakrcane košarama, vrećama i kantama, na kojima bi negdje sa strane, kao obavezan dio opreme, visjele vage i mjerice. Prodavale bi svoju robu na tržnici i kupovale po gradu ono što u selima nisu mogle. Neki su trgovci dolazili izdaleka: od Makedonaca s njihove

vim velikim mirisnim paprikama, preko Bosanaca s kamionima natrpanima glavicama kupusa, Srbijanaca s užičkim kajmakom, pa sve do Čeha, Slovaka i ruskih mornara s dunavskih šlepova koji su prodavali švercersku robu. Uz Vukovarce kupci su bili i došljaci iz Šida, Vinkovaca, Iloka, pa čak i Bačke Palanke kojima je vukovarska tržnica bila najbliža dobro opskrbljena tržnica, a Vukovar najbliže mjesto za veće kupovine.

Tog jutra nije bilo velike gužve jer na tržnici nije bilo gotovo ničega. Tu i tamo netko je prodavao malo povrća i cvijeća. Radile su samo voćarnice lokalnih Albanaca no u njima se prodavao tek dio onoga što bi jednom kućanstvu trebalo za tjedan dana.

Većina ljudi pristiglih na tržnicu nije ni bila zainteresirana za voće, povrće, ili sir. Gomila znatiželjnika okupljala se oko onoga što je ostalo od *Sarajke*, pečenjarnice smještene odmah pored tržnice. A nije ostalo mnogo – samo ogoljeni crni zidovi, ostaci izlomljenog namještaja i smrad paljevine koji se širio svuda uokolo. To je očito bila eksplozija koja me noćas probudila. Mjesto eksplozije bilo je ograđeno i pod policijskom stražom.

Policijaca je u cijelom gradu bilo vrlo mnogo. Prometna policija je upravo pored tržnice zaustavljala i kontrolirala vozila. Upadalo je u oči kako je vrlo malo automobila s ne-vukovarskim registracijskim pločicama. Očito su naši susjedi zbog najnovijih vijesti odlučili da je pametnije pričekati smirivanje situacije i u međuvremenu se ne vozikati suviše okolicom grada. Policajci su bili raspoređeni i ispred svih važnijih zgrada u gradu – pošte, *Croatia osiguranja*, Radničkog doma, SDK, a pojačane su i ulične patrole. Policajci su hodali centrom grada u parovima – jedan redovni, jedan rezervni... Zapravo nikada u životu nisam vidjela toliko policajaca na tako malom prostoru.

Odlučila sam otići do *Name* i pokupovati barem dio onoga što sam planirala. Nisam baš bila oduševljena jer je *Nama* bila najskuplja trgovina u gradu, no računala sam kako ću ondje naći smrznutog mesa, sira, vrhnja, i svega čega na tržnici nije bilo. Usput sam odlučila otići i do ureda direktora *Name*, gdje je supruga mog brata Marija radila kao tajnica. Htjela sam popiti kavu i malo tračati. Imala sam strašnu potrebu razgovarati s ljudima.

Vukovarska *Nama* nosila je titulu najljepše i najopskrbljenije od svih *Naminih* prodavaonica u Hrvatskoj. Od izbora 1990.

ponijela je i nešto manje laskavu titulu "ustaškoga gnezda". Njezin direktor Vlatko Kršić kao i većina zaposlenih pripadao je obitelji starih Vukovaraca, Hrvata. Bila je to jedna od rijetkih, ako ne i jedina vukovarska institucija u kojoj Srbi nikada nisu vodili glavnu riječ. Bila je pravi trn u oku posebice otkada su gospodin Kršić i dio posloводства postali vrlo aktivni članovi lokalnog HDZ-a.

Kada sam stigla pred ulaz u *Namu* srce mi se steglo: aranžeri su u veliki izlog pored ulaznih vrata postavili hrvatsku zastavu, prelijepili izlog natpisom *Bože čuvaj Hrvatsku* i nalijepili crnu vrpču preko donjeg lijevog ugla. "*Grad zna*" bilo je prvo što sam pomislila. "*Grad zna, i ovo je njegov odgovor.*" Taj izlog bio je prvo javno očitovanje, prvi otvoreni prosvjed. Još prije dva dana možda bi se od njega odustalo za ljubav "očuvanja mira i dostojanstva". Od sinoć, dvanaest izmasakriranih tijela ležalo je u vukovarskoj bolnici a njihovi ubojice cerekali su se poput hijena pred kamerama srpske televizije. I posljednja trunka dostojanstva, dostojanstvo u smrti, bila je pogažena. Što se mira tiče, Bog zna koliko smo ga željeli i kako nikada nismo bili dalje od njega.

U samoj *Nami* nije bilo gužve. Bila sam jedan od rijetkih kupaca na blagajni samoposluživanja. Prodavačice su u grupicama stajale za pultovima i razgovarale, a muškom osoblju nije bilo ni traga. Razglas robne kuće s kojega su obično emitirali glazbu bio je nijem.

U Marijinu uredu bilo je neobično prometno. Ljudi su hodali iz ureda u ured ili tiho među sobom razgovarali na hodniku. Primijetila sam da je većina muškaraca za pojasom nosila pištolj. O normalnom radnom danu nije bilo ni govora. U ured gospodina Kršića neprekidno su ulazili i izlazili različiti ljudi pa je Marija neprestance nosila kave i pića. Jedna od prodavačica ušla je u predvorje ureda gdje smo nas dvije sjedile i počela pričati kako su se jutros dvije blagajnice, Hrvatica i Srpkinja, pograbile oko izloga što sam ga i ja maloprije vidjela. Blagajnici Srpkinji izlog je zasmetao pa je glasno komentirala: "*Šta su to stavili, i šta im to uopće znači Bože čuvaj Hrvatsku? Pa zar oni ne misle da bi se ne'ko mogao i uvrijediti?*" Nekoliko sekundi svi su šutjeli ne vjerujući u ono što su upravo čuli, a onda joj je jedna kolegica glasno i masno prvo opsovala mater četničku a zatim i krenula prema njoj urlajući pogrde sve dok se ova nije uplašila i pobjegla u skladište. Sa-

da je vjerojatno već bila kod kuće i pričala na sva usta kako je maltretiraju na poslu zato što je Srpkinja.

Kad je prodavačica otišla Marija i ja počele smo prepričavati jučerašnje događaje i novosti od jutros. Tako sam doznala kako “su noćas provalili” u prostorije *Radio Vukovara*, te da su od jutros smijenjeni njegovi direktor i glavni urednik. Nismo još znale cijelu priču ali nam je drago da se našao netko tko se to usudio učiniti jer se *Radio Vukovar* više nije mogao slušati.

Naš razgovor prekinuo je dolazak grupe muškaraca. Marija ih je uvela u Kršićev ured, lagano za njima zatvorila vrata i poluglasno me upitala, pokazujući glavom prema zatvorenim vratima, znam li ja Biloga.

“A ‘ko je Bili?”

“Pa novi gradonačelnik... Joj, pa ti ništa ne znaš! Dokmanović je smijenjen...”

“A je l’? Pa otkud ja to da znam?”

“Je, je... I ovi iz Vlade postavili su Biloga.”

“A koji od ovih je Bili?”

“Onaj plavi, s naočalama...”

“Nisam obraćala pažnju. Moram ga bolje pogledat’ kad izađu.”

Kada su napokon izašli iz Kršićeva ureda pažljivije sam pogledala čovjeka o kojemu smo razgovarale. “Naš novi gradonačelnik” izgledao je kao klinac. Krhke građe, gotovo proziran, svilenih plavih loknica i s tankim naočalama na nosu Marin Vidić – Bili više je nalikovao smušenom novopečenom učitelju nego čovjeku koji je spreman preuzeti najvreliju fotelju u državi. Bila sam zaprepastena. Vani samo što nije počelo pucati, a oni nam postavljaju klinca za gradonačelnika...

“Pa nije on baš klinac.” rekla je Marija “Ima tridesetak godina. Osim toga, šta znaš, možda je sposobniji od drugih ljudi. Nema veze kako izgleda.”

No ništa što mi je rekla nije moglo razbiti moj dojam da smo u velikoj nevolji. Ono što sam ja u tom trenutku željela vidjeti u fotelji gradonačelnika bilo je ipak nešto malo sličnije Arnoldu Schwarzeneggeru.

Oko podneva napustila sam Marijin ured i krenula u centar grada. Atmosfera u *Nami* bila je napeta, no napetost koja je vladala na ulicama bila je gotovo opipljiva. Uobičajena trasa vukovar-

skoga korza, od *Name* do *Varteksove* prodavaonice, bila je prepuna ljudi. Stajali su u grupama i razgovarali. Koliko sam uspijevala uloviti u prolazu, razgovaralo se samo o jednome: Borovu Selu. Ljudi su bili šokirani i bijesni i postalo mi je jasno čemu ovoliko policije na ulicama: bila je dovoljna samo jedna šibica i cijeli bi grad eksplodirao...

U kiosku pored *Veleprometove* robne kuće kupila sam *Vukovarske novine*. Preko uobičajenog crvenog logotipa bila je otisnuta crna traka, a broj u cijelosti posvećen masakru hrvatskih policajaca u Borovu Selu. Bio je pun službenih priopćenja među kojima je bila i odluka Ministarstva informiranja Republike Hrvatske o promjeni rukovodstva *Radio Vukovara*. Od dana stupanja odluke na snagu, što je značilo odmah, ta će radijska postaja nositi naziv *Hrvatski radio Vukovar*. Okrenula sam stranicu na kojoj je bio otisnut impresum i na njoj prepoznala samo jedno ime: Siniša Glavašević. Nasmiješila sam se jer sam znala koliko će ta promjena njemu značiti.

Sinišu sam upoznala kada sam počela raditi u *Kovačiću*. On je ondje već radio kao knjižničar. Osim godina zbližio nas je i raspored školskih prostorija. Moja je radionica bila u neposrednoj blizini knjižnice pa bih kada bih imala slobodan sat otišla k njemu. Popili bismo kavu, brbljali i kopali po knjigama. Oboje smo voljeli čitati, ali je njega više zanimala poezija a mene dokumentaristika. Ispred knjižnice bili su panoji za izložbe kojima se on često bavio. Posljednji smo put surađivali kada sam ja "izmasakrirala" moju zbirku članaka o filmu da bismo napravili izložbu u povodu 50-godišnjice *Oscara*. Ono što me je kod Siniše oduševljavalo bila je njegova upravo nevjerojatna sposobnost komuniciranja s djecom. Meni je to bilo zanimanje. Kod njega – talent. No, za energiju poput njegove rad u školi nije bio nikakav izazov. Škola mu je postala pretijesnom te ju je 1989. napustio i zaposlio se na radiju kao spiker. O radiju mi je pričao još u školi, kada je to bila tek mogućnost koju je razmatrao. Htio je napraviti "pravi radio", živi radio, radio koji će komunicirati s ljudima kako bi ga oni doživjeli doista gradskim, doista svojim. Ideja je bila sjajna. Realizacija međutim, nešto sasvim drugo. Sjećam se kako je njegov otac govorio poznanicima da bi se taj radio iz najvećeg sna njegova sina mogao pretvoriti u njegovo najveće razočaranje. Mislim da je i Siniša toga bio svjestan no napast je bila suviše velika.

Otkako sam znala za *Radio Vukovar* nisam ga slušala više od desetak puta. Bio je valjda jedina prava konkurencija *Radio Šapcu*, kad je o glazbenom programu riječ. Ako i nisu puštali narodnjake, puštali su neku pretpotopnu glazbu koju se nije moglo čuti doslovce nigdje osim na *Radio Vukovaru*. Jedina korist koju sam od nje vidjela bile su informacije o tome kada će i u kojem dijelu grada nestati struje ili vode.

Poslije izbora 1990. situacija s radijem postala je još gora. Ljudi su mislili kako će napokon čuti hrvatski jezik, normalnu glazbu i informirati se radijskim vijestima umjesto "radio Mileve". No direktoru radija Mirku Stankoviću takvo što nije bilo ni na kraj pameti. Tako su Vukovarci u svojoj državi, u svom gradu, na svom radiju, slušali da su hrvatski policajci paravojne formacije, hrvatski predsjednik zločinac, a hrvatska država – ustaška... Stanje na gradskom radiju najjasnije se ogledalo u nedjeljnim izravnim prijenosima nogometnih utakmica *Radio Beograda* koji su se najavljivali ovako: "Ovde udružene radiostanice Srbije i Radio Vukovar".

Priznajem da sam čitajući taj dan *Vukovarske novine* osjetila tračak ljubomore. Imala sam želju i potrebu da barem na neki način izrazim vlastiti osjećaj bijesa, straha i otpora. Znala sam kako su pred nama teški dani i htjela sam učiniti nešto, bilo što, samo da se ne osjećam tako nekorisnom, da ne osjećam kako netko drugi upravlja mojim životom, da ne moram čekati da bih doznala što mi donosi sljedeći dan... Posao u školi bio je važan ali mi se činio nedovoljnim. Razmišljala sam čak i o gardi. Čula sam da primaju i djevojke ali to je ipak podrazumijevalo hrabrost koju, znala sam, nisam imala. Tek sam trebala u svemu pronaći svoje mjesto. Za to je trebalo i vremena i strpljenja a oboje je brzo izmicalo. Za razliku od mene, Siniša je u tome uspio i nisam mogla ne osjetiti zavist. Nisam bila svjesna koliko se osobnih i profesionalnih lomova dogodilo na *Radio Vukovaru*, ne samo u posljednja 24 sata nego i tijekom posljednjih nekoliko mjeseci niti kako će oni utjecati na živote svih ljudi koji su njima bili zahvaćeni. Ni na pamet mi nije palo da bih ja s tim mogla imati ikakve veze...

Danima nakon masakra policajaca u Borovu Selu Vukovar je bio odsječen od svijeta jer su barikade bile postavljene na svim cestama u njegovoj okolini. U gradu je počelo nestajati osnovnih namirnica poput mlijeka, voća i povrća, jer su one uglavnom stizale izvana, a na kruh se doslovce moralo vrebati. S kruhom sam ipak imala malo sreće: *Vupikov* minimarket *Park* nalazio se u prizemlju moje zgrade a ulaz u njegovo skladište točno ispod mog balkona. Zato nisam morala stajati ispred trgovine čekajući kruh, nego bih svako malo izašla na balkon, a kada bih ugledala kamion pekare strčala bih se niza stepenice i za nekoliko se minuta trijumfalno vratila sa štrucom ili dvije kruha. Čekati se inače moralo jer bi jedna tura kruha "planula" za nekoliko minuta, pa ako ostaneš bez njega – čekaj drugu, opet sat ili dva.

Kamioni s mlijekom iz Osijeka nisu se mogli probiti do Vukovara. Seljaci iz okolnih sela koji su dopremali voće, povrće, sir i ostale namirnice nisu mogli dolaziti a sumnjam da bi se odvažili na rizik da su i mogli. Nitko nije mogao predvidjeti gdje će usput niknuti barikada, niti što bi mu se moglo dogoditi ako na njoj "zapne". Vukovarska *Nama* preživljavala je na zalihamo osnovnih namirnica koje su postajale sve tanje, a prodavačice su dokono šetale među policama s ostalom robom za koju, čini se, nitko nije bio suviše zainteresiran. Rodaci i prijatelji s vrtovima naglo su dobili na popularnosti.

Kada je napokon uklonjena prva ključna barikada, ona u Bršadinu, promet je koliko-toliko normaliziran a osnovne su namirnice ponovno počele stizati u grad. Svi smo s olakšanjem odahnuili, no to nam je bila dobra škola. Od te smo blokade, kao grad, znali koliko je osjetljiv naš položaj, a kao pojedinci, shvatili smo da je vrag odnio šalu i da se valja pripremiti za "ne daj Bože". Tako smo, uglavnom svi, kada su namirnice ponovno počele stizati, počeli stvarati svoje zalihe tijesta, riže, brašna, kvasca, soli, šećera, konzeri... Nitko to, dakako, nije radio otvoreno. Nitko nije želio da ga smatraju paničarem ali su se svi polako opskrbili. Kada bi ujutro odlazili po kruh i mlijeko uzeli bi i nekoliko konzervi, po kilogram-dva brašna, soli ili šećera. Tih su dana trgovine bile pravi barometar raspoloženja koje je vladalo među ljudima.

Došlo je na red i proljetno čišćenje kućnih podruma. Barem je tako glasilo opravdanje za iznenadnu gužvu u podrumu moje zgrade. Kako sam na posao išla biciklom koji sam držala u podrumu, morala sam tamo silaziti barem dvaput na dan. Tijekom prva dva tjedna svibnja nije vjerojatno prošao niti jedan dan a da u podrumu ne bih zatekla nekog od susjeda kako poput hrčka kopa po podrumu, izbacuje nepotrebne stvari, mete i iznosi smeće. Gledajući ih i gledajući nered u svom dijelu podruma, napokon sam i ja popustila i jednog petka poslije podne krenula onamo naoružana metlom, vrećama za smeće i gumenim rukavicama.

Naš je podrum bio tipični podrum većih stambenih zgrada: dugačka podzemna prostorija, podijeljena debelim drvenim letvama u onoliko odjeljaka koliko je bilo stanova u zgradi. Bile su to male komorice od nekoliko četvornih metara, dostatne da se u njih sprema ugljen ili drva za zimu, zalihe krumpira, jabuka, luka, ili kao u mom slučaju sve ono što je bilo suvišno u stanu.

U mojem dijelu podruma nalazila se uz bicikl nevjerojatna kombinacija svega i svačega: ostaci ugljena i drva od prije četiri godine, boce kuhanog paradajza i kiselih paprika koje je spremila još moja pokojna majka, iz otprilike istog razdoblja, madrac kauča koji sam škartirala prije godinu dana a još je uvijek čekao da ga odvezem na smetlište u Petrovačkoj doli, plastična bačva i kamen za kiseljenje kupusa, daščice, vijci, limovi, komadi crijepa i opeka, cijela hrpa stvari za koje nisam znala ni kako su tu dospjele ni čemu služe. Raščistila sam većinu tih stvari i otkrila koliko je zapravo mjesta u toj prostoriji, a onda zastala ispred madraca. Prvo sam razmislila koga bih mogla uloviti da mi to čudo preveze na smetlište i počela u glavi prebirati sve moje motorizirane poznanike. Zatim mi je palo na pamet kako bi mi taj madrac mogao i zatrebati budem li podrum morala koristiti kao sklonište. Bio je star i popucanih opruga, ali se na njemu za nuždu moglo ležati. Ta mi je pomisao bila odbojna i grdila sam samu sebe zbog paničarenja ali mi mali crvić sumnje nije davao mira. Zdrav razum govorio je kako je došlo vrijeme i za tu vrstu priprema jer su prilike bile takve da se prije moglo očekivati pogoršanje no poboljšanje. Zaključala sam za sobom podrumaska vrata misleći kako od svega pravim životne dileme: madrac tu može ostati dok ne vidim hoće li mi zatrebati ili ne.

Na svakodnevnom putu na posao imala sam tih dana priliku upoznati manji dio vukovarskih policijskih snaga. Svakoga dana, bilo da sam na posao išla autobusom ili biciklom, svratila bih u trafikom kupiti cigarete. Stajala je blizu ulaza u policijsku postaju a stražari koji su ondje satima dežurali tražili su bilo kakav izvor zabave. Tako bi me svakoga dana pred trafikom dočekalo značajno *"Dobar dan, kako ste?"* od nekog pripadnika "jakih snaga MUP-a", kako smo ih u šali već nazivali. Policajci su, nakon Borova Sela, uživali posebnu naklonost i štovanje Vukovaraca. Ako su do tada bili samo jedan od simbola nove države, poslije pogibije onih dvanaest policajaca shvatili smo koliko je njihov posao zapravo opasan i shvatili smo pravo značenje njihove želje da postanu policajcima. Prestali smo ih smatrati za napast koja čovjeku piše kazne zbog pogrešnog parkiranja ili mu umače prste u tintu kako bi mogao dobiti putovnicu. Oni su nas jedini mogli zaštititi od naših podivljalih bradatih susjeda i mi smo toga bili i te kako svjesni.

S isključivo ženskog stajališta, obični, "domaći" policajci pomalo su otišli u drugi plan kada su se pojavili prvi specijalci. O njima smo uglavnom slušali jer su oni bili namijenjeni za doista teške zadatke, a kako smo mi postali jedan od takvih zadataka tiho su se i neprimjetno počeli pojavljivati u gradu. Naravno da sam i svog prvog specijalca srela ispred trafike. Kupovao je cigarete i novine, a ja sam stajala iza njega i zadivljeno blenula. Za početak, bio je kao od brijega odvaljen. Ošišan kao američki marinac, odjeven u maskirnu uniformu, izglancanih čizama, na moje veliko zadovoljstvo apsolutno ničim nije nalikovao na vojnike JNA koji bi, u onim svojim staromodnim uniformama, ma koliko uredni bili uvijek izgledali kao da su obukli odjeću starijeg brata. Za pojasom je imao nekakvo čudo od pištolja a oko noge su mu bile svezane korice s velikim nožem na čijem je dršku bio mali kompas. Pucala sam od ponosa gledajući ga kako odlazi i bila sigurna da nam, ako imamo još puno takvih, nitko ništa ne može.

Zbog drugog specijalca stradalo je moje cvijeće. Dok sam ga jednog poslijepodneva zalijevala, ugledala sam na ulici ispred zgrade parkiran veliki plavi policijski kombi. Naslonjen na njega stajao je prekrasan momak u maskirnoj uniformi i polako pušio dok je njegov kolega nešto kupovao u trgovini. Virkala sam s balkona i zalijevala, zalijevala, sve dok kombi, nekih pet minuta kasnije, nije otišao, a moje cvijeće gotovo zaplivalo u loncima.

Sljedeći susret nije bio tako ugodan. Jednog poslijepodneva pisala sam nešto za stolom i poželjela popiti pivo. Krenula sam u kuhinju i kroz prozor ugledala kako dolje na ulici specijalci zaustavljaju promet na našem raskršću, a na svakom uglu, u travi, leži još po jedan s oružjem "na gotovs". Uzela sam pivo, otvarač za boce i ležerno izašla na balkon otvarajući bocu i gledajući zainteresirano što se događa. Kada me je ugledao jedan od momaka koji je ležao u travi, proderao se: *"Šta radiš gore! Ulazi unutra i zatvaraj prozore!"* Toliko sam se prepala da sam skoro utrčala u sobu. Viruckala sam van kroz zavjesu ali je on i dalje pogledom pretraživao moj balkon i prozore, pa sam odlučila ne vući vruga za rep. Maknula sam se od prozora i hihoćući sjela na dvosjed. Bilo mi je smiješno što sam se toliko uplašila, a s druge strane, znala sam što je mogao pomisliti kad me je ugledao na balkonu, onako s pivskom bocom u ruci. Ulica se potpuno umirila i uskoro je njome velikom brzinom prošlo nekoliko vozila. Kasnije sam doznala kako su u njima bili ranjenici iz sukoba u Borovu Selu, koje su prebacivali na stadion nogometnog kluba *Sloga* a odatle helikopterom u Zagreb. Dečkima na ulici bilo je do sigurnosti a ne do publike.

S vremenom, nakon brojnih inicijativa, apela, dogovora, barijade su se, barem danju, počele napuštati, i ljudi su ponovno počeli odlaziti na posao. Danju, sve je izgledalo gotovo normalno ali smo se dolaskom večeri i noći svi zavlačili u kuće.

Situacija s našom školom i organizacijom nastave nije puno obećavala početkom svibnja ali se nakon tjedan dana znatno poboljšala. Prvih dana nakon pucnjave u Borovu Selu nekolicina roditelja nije dopuštala djeci odlazak u školu jer su se plašili za njihovu sigurnost. To nas je nepovjerenje jako ljutilo jer smo mislili da su djeca, ako se nešto već i dogodi dok su roditelji na poslu, puno sigurnija s nama u školi nego sama kod kuće. Nitko od tih roditelja nije mogao natjerati dijete da usred proljeća provede cijelo prijedpodne samo u stanu, tako da smo samo mogli slušati priče o zabrinutosti za sigurnost djece a onda tu istu djecu gledati kako se cijelo prijedpodne igraju u parku u blizini škole ili čak na školskom sportskom igralištu. Neki su roditelji poslali svoju djecu preko Dunava. Cijeloga svibnja, čamci i skela na Dunavu po cijele su dane odvozili žene i djecu srpske nacionalnosti "na sigurno", u Bačku. Službena politika škole bila je ne inzistirati na ostanku djece u

školi ali pokušati roditeljima objasniti da se djeca dodatno traumatiziraju, odvajaju od svoje sredine i da im se školovanje preki-da uoči samog kraja školske godine. Ni to što su mnogi od nastavnika dovodili u školu vlastitu djecu, smatrajući to normalnim i ne brinući za njihovu sigurnost, nije pomoglo. Mnogi se roditelji nisu čak ni potrudili obavijestiti nas da su djecu poslali od kuće, nego bismo to zaključili sami nakon nekoliko dana izostanka ili bi nas o tome obavijestila druga djeca. Većina se učenika ipak vratila u školu nakon tjedan ili dva, a tada se trebalo boriti protiv izolacije i nimalo nježne reakcije ostale djece na njihovo izbjeglištvo.

Što se nastavnika tiče, bili smo, bez pretjerivanja, posljednja škola u općini u kojoj se zbornica nije podijelila na srpski i hrvatski dio. U nekoliko drugih škola ta je podjela bila doslovce fizička: nastavnici Srbi sjedili bi na jednoj a nastavnici ne-Srbi na drugoj strani zbornice. Službeno stajalište naše škole još od prvih verbalnih nacionalnih sukoba, bilo je da politika ostaje pred školskim vratima i toga smo se, u najvećoj mogućoj mjeri, pridržavali. Kao profesionalci, u zanimanju koje ima posebne zahtjeve zakonitosti i odgovornosti, shvaćali smo koliko je važno pokušati zaštititi djecu od svega što se izvan škole događalo. Ponekad nam to, jednostavno, nije polazilo za rukom zbog razloga na koje nismo mogli utjecati. Tako se kolegici Višnji Jagličić koja je predavala hrvatski jezik, redovito, iz tjedna u tjedan, u ruke vraćala bilježnica jednog njezinog učenika. U njoj bi njegov otac na svim pismenim obavijestima o djetetovu uspjehu vrlo uredno križao "travanj" i pisao "april", križao "svibanj" i pisao "maj". Nakon konzultacija s pedagogom, zaključila je da bi njezina intervencija samo naškodila djetetu kojemu je ionako bilo neugodno pa se igra s datumima i dalje nastavila.

Kolege iz Borova Sela počeli su ponovno redovito dolaziti na posao, no držali su se prilično rezervirano. Kolega Kolovrat gotovo da ni s kim nije razgovarao, osim povremeno o poslu. Cijeli veliki odmor šutke bi pio kavu i rješavao križaljke. Razbila se dotad nerazdvojna "banda četvorice" – četiri nastavnika tjelesnog koji su svakog petka organizirali nogometnu utakmicu, fiš-paprikaš i kartanje *bele* do kasnih noćnih sati. Dvojica, Slavko Veselinović i Perica Radojčić, bili su Srbi Borovoselci, a druga dvojica, Siniša Cvijan i Darko Kovačić Hrvati iz Vukovara. I dalje su, naizgled, normalno komunicirali ali više nije bilo tuluma petkom.

Moja kolegica Nada i dalje je uljudno komunicirala sa svim kolegama ali više nije dolazila na velike odmore u zbornicu. Skuhala bi kavu na malom kuhalu u skladištu radionice i ondje provela vrijeme do sljedećeg sata. U zbornicu je dolazila samo po dnevniku. Pokušavala sam je istjerati iz tog brloga govoreći da se ponaša paranoidno, ali ona nije pristajala tvrdeći da joj je neugodno jer je navodno svi "poprijeko" gledaju. Izbjegavale smo razgovor o onome što se događalo u Borovu Selu a ja sam, pokušavajući cijelu situaciju okrenuti na šalu, nastojala probiti zid što ga je podigla oko sebe. Tako sam je jedan dan, onako kao usput, upitala:

"Boga ti, Nado, reci ti meni... tebe ona vojska na ulazu u selo svaki dan zaustavlja?"

"Pa... da..." rekla je oklijevajući.

"I je l' pipaju il' samo pregledaju auto?"

Prasnula je u smijeh shvativši kako ne namjeravam pitati ništa "škakljivo".

"Pa, ponekad i pipaju..."

"Dakle, ti stvarno iz svake situacije izvučeš ono najbolje..."

"A šta se ti buniš? I ti imaš pun hotel specijalaca u Vukovaru... Pa potrudi se malo!"

Prije ili kasnije Borovo Selo je ipak moralo doći na red. Jedno prijepodne, na početku velikog odmora, krenula sam u skladište po neku knjigu i zatekla Nadu kako kuha kavu i tiho šmrca. Mislila sam da nešto nije u redu kod kuće, da se posvađala s mužem ili je netko bolestan pa sam ostala s njom. Bila je vrlo tiha, izbjegavala je moj pogled i neprekidno brisala nos.

"Dobro, hoćeš ti meni reći zašto plačeš?"

"Ma... sinoć sam išla za Osijek, pored onih kukuruza 'di se pucalo... Bilo toplo vreme, pa sam otvorila prozore na autu. Kako to tamo sve smrdi na leševe! Te ljude niko nije pokupio i sad tamo leže i raspadaju se... nisam celu noć spavala koliko sam se uzrujala..."

Malo sam šutjela znajući da ona čeka komentar ali doista nisam znala što da kažem.

"Pa, je li poginuo neko koga znaš?" pitala sam.

"Ma, ne, nego mi je sve to, tako, strašno..."

"A kako da ih nisu pokupili? Jesu to vaši iz sela?"

"Ma, ne znam, valjda nisu... tražio bi ih neko da jesu."

“Onda četnici?” upitala sam oprezno.

“Ma daj, nema tamo četnika... kakvi četnici... tamo su naši na stražama i vojska.”

“Nado, nemoj me farbati, pa nisu oni nevidljivi... Barem deset ljudi koje znam ih je vidjelo, komplet s bradama, šubarama i kokardama...”

Opet smo zašutjele.

“Ne znam šta da ti kažem,” počela sam polako, “ali ljudi su ogorčeni na vas. Pravo da ti kažem i ja sam. Onako poubijaj’ ljude... I to bez veze...”

“Alenka, prvo su došla dvojica provocirati i htjeli su skinuti srpsku zastavu. Onda su ih naši uhvatili. Onda su ovi iz Vinkovaca na selo poslali specijalce. Pa, šta su naši trebali? Sjedit’ i čekat’ da nas sve poubijaju?” rekla je tiho ali uzbuđeno.

Ponovno smo zašutjele. Znala sam kako nema lijepog načina da joj kažem ono što sam joj imala reći. Bilo je očigledno da na stvari gledamo drugačije i da bi to moglo uništiti naše prijateljstvo, no ono što je stajalo između nas bilo je suviše bolno i teško da bih to mogla prešutjeti u ime bilo kakvog prijateljstva.

“Ja, Nado, ne znam kako je to počelo... Pa, ako je i zbog zastave... A kog ste vi Boga i mislili s tom zastavom? Svidalo se to ili ne tebi, meni, bilo kome drugome, ovo je država i tu nema rasprave... I da je bilo koja druga poslala bi vam policiju... Šta misliš, da ste je objesili i prije pet godina da bi to prošlo tek tako? I ne znam s kojom namjerom su oni krenuli u selo. Ali čisto sumnjam da je to bilo zato da vas sve poubijaju. Čak mi ni činjenica da su izginuli u toj pučačini nije toliko strašna. Oni su policajci, znaju kakva su vremena, kakve su prilike i u kakav su se posao upustili. Oni znaju da svaki čas mogu poginuti. Mogu čak progutati i to da su ih vaši poubijali braneći selo. Ali, Nado, način, način je ono što ja ne mogu progutati. Ne razumijem, jednostavno, čime se, kojom politikom, kojom borbom, kojim strahom, kojom obranom može opravdati kopanje očiju i rezanje vratova, i... bogzna šta još... jednostavno ne razumijem... Kakvi to ljudi mogu učiniti i zašto?”

“Ma i to je priča... oni su bili tako iznakaženi od dum-dum metaka...” rekla je nestrpljivo.

“Nado, liječnici i sestre su u bolnici plakali kad su im donijeli te ljude. Matere im nisu smjele kovčge otvoriti. I ti misliš da je to zbog dum-dum metaka?”

Nervozno je prinijela šalicu ustima i glasno progutala gutljaj kave. Na hodniku je zazvonilo zvono za početak sljedećeg sata ali mi se nismo micale. Nisam željela, radi našeg prijateljstva, tako završiti razgovor.

“Slušaj, ja te nizašto ne optužujem. Ni tebe ni tvoje. Ali tjerajte to smeće iz sela jer ćemo najebat’ i mi i vi...”

Ako mi je i mislila odgovoriti, njezin odgovor je zaglušila vika djece koja su ulazila u susjednu učionicu.

Lipanj 1991.

Školska godina približavala se kraju. Ocjene su se počele zaključivati, počelo se govoriti i planirati sjednice razrednih i nastavničkih vijeća. Sami smo sebi čestitali što smo unatoč svemu uspjeli godinu izgurati do kraja. No kraj godine, meni je donosio nove brige. *I.G.Kovačić* bila je jedna od eksperimentalnih škola koje su već nekoliko godina radile prema projektu nastave prilagođene mogućnostima svakog djeteta. Projekt je za nastavnike bio izuzetno frustrirajući i naporan. Nije bilo prilagođenih udžbenika, gotovo nikakvih nastavnih pomagala, a nastavnici su bili preopterećeni i loše plaćeni. Škola je bila vrlo loš izbor jer je bila smještena u radničkom naselju prepunom socijalnih problema. Kombinat gume i obuće *Borovo* u kojemu je radila većina stanovnika naselja propadao je, a ljudi su dobivali mizerne plaće s nekoliko mjeseci zakašnjenja. Zajedno s djecom borili smo se s neimaštinom, nasiljem u obitelji, alkoholizmom, a problemi nekih od naših učenika graničili su s maloljetničkom delinkvencijom. Eksperiment je bio potpuno oprečan socijalnoj sredini iako su nas iz Ministarstva uporno uvjeravali kako u Njemačkoj i Engleskoj postoje škole u sličnom okruženju. Napokon, 1990./91. trebala je biti zadnja godina tog eksperimenta. I ja bih poput ostalih odahnula ali sam upravo zbog tog eksperimenta radila puno radno vrijeme. To je značilo da će se moja ionako skromna primanja ujesen prepoloviti. Modalek me je tješio ponavljajući kako je naša škola izabrana kao jedna od nekoliko škola u Hrvatskoj kojima će na jesen Ministarstvo prosvjete opremiti kompjutersku učionicu, pa ću ja opet imati puno radno vrijeme. No znala sam da bih i ja, da sam na mjestu ministra prosvjete, takvu učionicu dodijelila školi koja ima mnogo manje šanse da joj kroz prozor učionice uleti granata. I tako sam krenula u potragu za dodatnim izvorom zarade.

Pronašla sam ga slučajno, kada sam jednog jutra sredinom lipnja na balkonu svog stana prelistavala *Vukovarske novine*. Hr-

vatski radio Vukovar objavio je oglas kojim je tražio vanjske suradnike za poslove novinara radija i *Vukovarskih novina*. Točno toga dana kandidati su se trebali javiti u zgradu radija, pa sam pomislila: "*K vragu, zašto ne?*" Znala sam da moj glas i nije Božji dar za radio, ali pisala sam dobro, pa bi se nedostaci, eventualno, mogli kompenzirati prednostima. Pa iako sam se osjećala glupo i neugodno odlazeći na razgovor o poslu o kojemu nisam znala gotovo ništa, pomislila sam kako je tamo Siniša pa će sve to, ako i ne uspijem dobiti posao, proći kao dobra zezancija.

Redakcija *Vukovarskih novina* i *Hrvatskog radio Vukovara* nalazila se u centru grada, na prvom katu zgrade broj 16 u ulici Maršala Tita. Kada sam tamo stigla u hodniku i prijemnoj prostoriji već je vladala gužva. Mlade cure dotjerane prema posljednjoj modi stajale su u grupicama i tiho razgovarale, a tu i tamo priključivali su im se rijetki muškarci prekrasnih basova i baritona. Provukla sam se kroz gužvu i pogledom potražila Sinišu. Sjeđio je na stolu u susjednoj sobi i telefonirao. Stala sam ispred njega i čekala da završi razgovor. Kada je napokon spustio slušalicu, pljesnuo je rukama, glasno se nasmijao, pružio mi ruku na pozdrav i uzviknuo:

"Alenka, pa šta ti tu radiš?"

"A eto, došla sam kod tebe tražit' posla!" rekla sam smijehom skrivajući nelagodu.

"E jadna ti kad si kod mene došla tražit' posao! A šta je sa školom?"

Ispričala sam mu ukratko u kakvoj sam situaciji i rekla kako mi, zapravo, nije jasno zašto sam došla jer o radiju i novinarstvu ne znam ništa, ali posao je posao i hoću barem pokušati.

"Tako i treba!" rekao je, uhvatio me ispod ruke i odveo do čovjeka koji je zapisivao imena kandidata. Kada je to bilo obavljeno krenula sam u malu prostoriju na ulazu u redakciju u kojoj su iza stakla radile dvije žene. Jednu sam poznavala. Bile smo čak i nekakav daljnji rod. Dragica Jakumetović bila je polusestra moje snahe Marije. Znale smo se s obiteljskih proslava i roštiljada u kući moga brata gdje su ona, njezin muž i djeca bili redoviti gosti. Pozvala me je unutra i upoznala s drugom ženom, Gordanom Oljačom. Njih su dvije vodile računovodstvo i na šalteru primale narudžbe za objavljivanje reklama, osmrtnica ili glazbenih želja. I

Dragica se začudila mom dolasku na audiciju pa sam već počela sumnjati da mi tu doista nije mjesto.

Kada su nas popisali, okupili smo se u onoj velikoj sobi u kojoj je bio Siniša, a onda nam je on objasnio način i raspored kojima ćemo pristupiti audiciji. Prvo je svaki od nas dobio zadatak da prošetata gradom i donese tekst ili vijest o nečemu što je tamo vidio. Zatim ćemo svaki pojedinačno porazgovarati s glavnim i odgovornim urednikom Josipom Esterajherom, a nakon toga ćemo sa Sinišom ući u studio kako bi nas snimili i ocijenili glasovne sposobnosti. Podijelili su nas u tri grupe i ja sam pripala onoj koja se s tekstom trebala javiti u podne.

Prvi dio mi je bio najlakši. Tekst sam imala u glavi i trebalo ga je samo napisati ali sam odlučila da sljedeća dva sata ipak provedem vani, na suncu. Sjela sam u kafić u centru grada, naručila piće i počela pisati. Bio je to jednostavan tekst o novom životu Vukovara. Činilo mi se naime kako su se grad i njegovi stanovnici ponovno međusobno pronašli. Nakon dugih godina "suše" i otuđenosti od vlastita mjesta življenja odjednom je sve postalo važno. Počeli smo se prisjećati starih naziva ulica i dijelova grada, ponovno otkrivati podrijetlo, starost i važnost pojedinih zgrada. Odjednom smo htjeli da on bude što ljepši i uređeniji pa se dogodilo i da su se građani sami, bez parola iz dana radnih akcija, organizirali i krenuli uređivati staro njemačko groblje i kapelu Eltz, jednostavno zato što su bili dio gradske povijesti i kulture, zato što su bili lijepi i bila je šteta što su tako zapušteni. Poduzetnici čiji su lokali bili u centru grada, uređivali su pročelja i izloge s posebnom pažnjom. Gledan s uzdignutog položaja kod Bečarskoga križa, cijeli se centar grada šarenio od tendi i suncobrana veselih boja koji su pravili hlad nad ulazima trgovina i vrtovima kafića. Privučeni svim tim bojama i oblicima ljudi su uživali u šetnji gradom i sjedenju u kafićima ili na bijelim nacifranim klupama postavljenima duž cijele pješačke zone. Doista, koliko ja pamtim, nikada Vukovarci nisu više uživali u svome gradu i više živjeli na njegovim ulicama kao u proljeće 1991.

U podne, moja se grupa okupila i ja sam predala tekst. Na redu je bio razgovor s glavnim i odgovornim. Josip Esterajher bio je krupni mladi čovjek svijetle crvenkaste kose, okrugloga lica omeđenog isto tako svijetlom crvenkastom bradom. Bio je vrlo služben,

ozbiljna, pomalo ukočena držanja. Nije bilo ni traga Sinišinoj neposrednosti i srdačnosti. Izgledao mi je kao da bi mu bilo draže sjediti negdje s knjigom u rukama nego razgovarati s gomilom nepoznatih ljudi. Ja taj razgovor ni izdaleka nisam shvatila tako ozbiljno kao on, a njemu se očito moja ležernost nije uopće sviđala. S druge strane, meni je zbog njegove ozbiljnosti proradila zloća pa sam vrlo drsko odgovarala na njegova smrtno ozbiljna pitanja.

“Imate li neko posebno područje koje biste željeli pratiti?”

“Ništa posebno. Jedino što ne bih željela pratiti je politika.”

“Zašto?”

“Zato što je to u ovom trenutku jako loše za zdravlje...”

Nakon izuzetno kratkog razgovora s Esterajherom, uslijedilo je snimanje u studiju sa Sinišom. Budući da sam znala kako mi glas zvuči kada se snimi, nisam imala iluzija da će to povećati izgleda za uspjeh. Jedva sam čekala da završim sa snimanjem i odem kući. Kada je tehničar koji je snimao moj razgovor sa Sinišom začuo moj glas, doslovce se uhvatio za glavu. Forme radi još smo malo razgovarali ali sudeći prema nezadovoljnom i upornom klimanju glavom, tehničar je smatrao da mi zakonom treba zabraniti pristup mikrofonu. Pozdravila sam se sa Sinišom, s radija otišla kući, na brzinu se presvukla, sjela na bicikl i krenula u Borovo Naselje, u školu, uvjereni kako sam uludo potrošila jedno savršeno lijepo prijepodne.

Na moje veliko iznenađenje, nakon dan-dva obavijestili su me da sam posao ipak dobila. Doduše, samo u *Vukovarskim novinama* jer je jedina dobra stvar na mojoj audiciji bio tekst koji sam napisala. Na radiju nisam imala što tražiti.

Bila sam vrlo zadovoljna. Sve se odvijalo kako treba. Uskoro je dolazio kraj školske godine a trebala sam se javiti i u redakciju *Vukovarskih novina*. Puna plaća teći će mi do devetog mjeseca do kada bih morala nešto uštedjeti i od novinarskih honorara. Nakon ljeta – natrag u školu, bez financijskih opterećenja. A onda mi je jednog poslijepodneva, u tijeku posljednjeg sata pozlilo. Te sam večeri završila na hitnoj pomoći s dijagnozom virusne upale

pluća. Na jutarnjoj seansi s liječnikom jedva sam se izvukla od ležanja u bolnici obećavši da ću strogo mirovati, popiti hrpe antibiotika i C vitamina koje mi je propisao, ne izlaziti na sunce, ne podizati ništa teže od žlice i zaboraviti pušenje i *Coca Colu* s ledom.

Bila sam očajna. Bio je kraj godine, valjalo je zaključivati ocjene, ispisati svjedodžbe i matične knjige, a propao je i bečki valcer koji su klinci iz mog razreda tako strpljivo vježbali za priredbu za svoje roditelje na kraju školske godine. Mučio me i posao u novinama no kada sam nazvala redakciju Josip Esterajher samo mi je kratko rekao: *"Samo vi ozdravite, pa nam dodite. Posla će uvijek biti."*

Moj liječnik nije se uopće morao brinuti. Niti nakon sedam dana nisam uspijevala hodati dalje od toaleta. Zamolila sam zato Nadu da učenicima kojima sam predavala tehnički i kod kojih nije bilo puno dvojbi, zaključi ocjene za kraj godine, a ostale prepusti meni kad se vratim s bolovanja. Isto sam dogovorila i s razrednicima učenika kojima sam predavala matematiku. Dnevnici, matične knjige i svjedodžbe morali su čekati da se malo oporavim.

Nakon petnaest dana, uspjela sam otići u školu. Brzo sam se umarala, teško disala, povremeno me je tresla vrućica, ali sam ipak uspjela obaviti posao kako bi djeca na vrijeme dobila svjedodžbe i mirno otišla na ljetovanje. Moj je trud uglavnom bio uzaludan. Za tih nekoliko dana tijekom kojih smo djeci trebali predati svjedodžbe, po njih je došlo samo sedam ili osam učenika mog razreda. Po neke su svjedodžbe došli roditelji pomalo se ispričavajući što su djecu poslali na sigurnija mjesta. Po desetak svjedodžbi nije došao nitko.

Kada su završile moje obaveze u školi javila sam se na novi posao u redakciji *Vukovarskih novina*.

Josip Esterajher uputio me je na Romana Varenicu koji će mi ubuduće dodjeljivati novinarske zadatke. Romana sam poznavala samo po vrlo ugodnom glasu. Svaki dan, na kraju programa, čitao je vijesti za Rusine i Ukrajinke. Izgled je bio ugodan koliko i glas:

Roman je bio onizak čovjek sijede kose i najplavljih očiju koje sam do tada vidjela. Način na koji je uvlačio papir u pisaći stroj i na koji su na njegovu stolu bile pospremljene stvari odavao je velikog pedanta, a način na koji je sa mnom razgovarao, ljubaznu, kulturnu, mada pomalo zatvorenu osobu. Kada smo se upoznali priznao je kako zapravo ne zna što bi mi dao da radim, ali da bih sutra ujutro mogla otići na sastanak općinskog Odbora za obrazovanje i donijeti izvještaj. Bila sam pomalo razočarana jer sam svoj novi posao željela započeti nečim potpuno drugačijim od mog redovitog posla, nečim zanimljivijim i važnijim od Odbora za obrazovanje. No morala sam se pomiriti s činjenicom da sam na posao stigla sa priličnim zakašnjenjem i da kao početnik neću moći birati poslove. Situacija u gradu jamčila je da se birokracijom neću baviti još dugo.

Vukovar je tada uspijevaao održavati tek privid normalnog života. Kao u priči o Jakyllu i Hydeu imao je svoje noćno i dnevno lice. Mrtvu tišinu koja bi s dolaskom prvog mraka zavládala gradom redovito su remetile eksplozije i štektanje oružja. Policajci, gardisti, ljudi prinuđeni na noćno putovanje i oni koje bi mrak zatekao na putu, stizali su samo do najbliže srpske barikade ili zasjede. U najboljem bi ih slučaju tamo očekivala uperena cijev strojnice, višesatno verbalno maltretiranje i pljačka. Najčešće su ipak završavali u bolnici, puni modrica, polomljenih rebara i prostrijelnih rana. Sljedećeg jutra ljudi su najnormalnije odlazili na posao, vodili djecu u vrtić, gradili kuće, šetali pse, sjedili po restoranima i kafićima... Imala sam čudan osjećaj kako danju živimo u jednom, a noću u potpuno drugom gradu.

Kamioni i oklopni transporteri JNA krstarili su gradom između vojarne i Borova Sela, u trojkama: transporter-kamion-transporter. Strašno su me nervirali. Iako su ljudi na njihovu pojavu reagirali tek radoznalošću ili poluglasnim psovkama, redovito su po gradu vozili s mitraljeskim cijevima "na gotovs". Sadržaj kamiona uvijek je bio dobro skriven ceradom no mogli smo pogoditi što voze. Službeno objašnjenje vojarne bilo je da prevoze hranu svojim vojnicima postavljenima kao tampon na ulazu u Borovo Selo. No učestalost tih transporta pokazivala je da ili ti njihovi vojnici jedu kao slonovi ili, što je bilo vjerojatnije, vojska hranom opskrbljuje i borovoselske četnike. Nije bilo nerealno pretpostaviti kako s hranom u selo odvoze i oružje i streljivo.

Borovo Selo se podizanjem barikade ogradilo od nas ali ni u kojem slučaju nije bilo odsječeno od svijeta. Redovitu vezu sa svojim pomagačima je uz "transportne usluge" iz vukovarske vojarne održavalo skelom preko Dunava. Ta je skela bila napravljena na brzinu radi evakuacije "ugrožene nejači" na bačku (srpsku) obalu Dunava i prebacivanja četnika s bačke obale u selo. Borovoselci su bili "praktični" ljudi. Prilaz skeli bio je načinjen od betona a za armaturu su im poslužile tračnice skinute sa daljske pruge: nisu se tako više morali gnjaviti stalnim oštećivanjem pruge a prilaz Borovu Selu s Dunava bio je čvrst, trajan i dovoljno siguran i za pristajanje brodova riječne flote JNA. Ti su brodovi krstarili Dunavom dobro pazeći da patrolni čamci hrvatske policije ne poremete redovite "smjene" četničkih snaga koje su se obavljale preko Dunava.

Rijeka koja je do tada generacijama bila izvor života zarade i zabave, odbijala je i najupornije šetače, pecaroše, izletnike i alase. Od drugog svibnja, naime, Dunavom su plivali leševi. Iz nekog razloga poginule četnike nisu pokapali u Borovu Selu. Možda su njihovu pogibiju željeli sakriti od samih Borovoselaca i javnosti s druge strane Dunava. Možda su to željeli sakriti od njihovih obitelji, prijatelja i sredina u kojima su živjeli kako ne bi pokolebali buduće "dobrovoljce" i "vikend-četnike". Možda su jednostavno bili lijeni. U svakom slučaju, poginuli su završavali u Dunavu. Moj drugi novinarski zadatak bio je intervju sa šefom vukovarske lučke kapetanije o brodovima JNA koji su sprečavali hrvatsku policiju da patrolira rijekom i tako izravno narušavali suverenitet Republike Hrvatske. U uredu lučke kapetanije zateklo se i nekoliko mještana Šarengrada s kojima smo nakon intervjua nevezano razgovarali. Pitala sam ih ima li istine u pričama da mrtvi četnici plivaju Dunavom na što je jedan od njih rekao kako isplivavaju "u pišlama"⁵. Kod Šarengrada je Dunav ulazio u okuku i izbacivao naplavine na obalu tako da su njegovi stanovnici, od pokolja u Borovu Selu stalno imali problema sa leševima koje bi rijeka izbacila na njihov dio obale. Treba li uopće reći da su se promet u lokalnoj ribarnici i broj kotlića s neizbježnim fiš-paprikašem naglo smanjili? Neki je nesretni alas cijelo prijedodne prostajao na ulazu u *Namu* pokušavajući jeftino prodati nekoliko riba a zatim neobavljena posla krenuo kući. Lokalni mangupi zafrkavali su ga pokazujući na nje-

⁵ Pišla – lokalni izraz za svežanj, buket, vezicu nečega.

gove ribe i govoreći vrlo glasno da im iz usta viri kokarda, što je rastjeralo i ono malo ljudi koji su ih bili spremni kupiti.

Barikade oko pobunjenih sela danju su se uglavnom uklanjale a noću nitko nije bio spreman ići provjeravati što se ondje događa. Kada bi se dogodio kakav incident odmah bi stigli tenkovi ili transporteri JNA, postavili se kao "tampon", a zatim okrenuli cijevi od sela i na tom mjestu ostajali. Nastavak priče bio je već poznat: kamionima bi im "dovozili hranu" a u selu bi nastajalo još jedno jako neprijateljsko uporište u koje nitko osim njih i Srba nije imao pristupa. Malo-pomalo, vojska je zauzimala položaje i širila se po cijelom kraju. Nitko je ni za što nije mogao optužiti niti je od tuda otjerati. Bilo je teško oteti se dojmu neprijateljskog okruženja, no nitko nije imao pametnijeg rješenja od čekanja, promatranja i čuvanja živaca.

Ovo posljednje najteže mi je polazilo za rukom.

Kada je tenk JNA zgužvao osječkog crvenog *Fiću* ponovno sam propušila.